

[0181]

WURDSNEUPERIJEN

20 ¹⁾. *peazgje, peaskje*.

By it tiidwurd *peazgje, peaskje* tinkt men ornaris oan wietens en smoargens, dat men hinget der nei oer, de sibben fan dat wurd yn oare Germaenske talen ûnder soksoarte bigripen to sykjen. Dat soks mis is, wurdt jin lykwols dúdlik, as men yn Waling-om syn ûnmisber wurdboek dizze oanhael sjocht: `Beppe *bipeasget* yn 'e hûs alles, hja het gjin sittend gat' ²⁾. Sa'n plak kinne, wy út opmeitsje, dat de algemiene bitsjutting fan *peazgje* en *peaskje* `stappe, rinne, gean' west ha moat.

Geane wy nei, hoe't it wurd yn 'e 19de-ieske skriften stavere wurdt, dan komme wy to lânne by J. Halbertsma, dy't yn syn *Lexicon friscum* de foarm *peasje*³⁾ fêstlein hat. Hy omskriuwt dy mei 'in drabbig vocht omwroeten en kletsen' en jowt as foarbyld: 'de bargaen *peasje*' = 'de varkens kletsen in den modder om'. By him sjogge wy dus net de foarmen *peazgje* en *peaskje* fan it hjoeddeiske Frysk, mar in âlderen-ien sûnder *g* of *k*. Om't de lûdforbining *ea* trochstrings út in lange *a* fuortkommen is, soene wy yn in earder tiidrek, sa om 1500 hinne, **paesje* forwachtsje. Spitigernôch is dat lêste, alteast by myn witten, net oerlevere, mar ta gelok wiist ien fan ús tongslaggen út, dat dy foarm wierliken bistien hat. Sont D. Fokkema syn 2500 *Wezzen* ⁴⁾ yn it ljocht jown hat, kinne wy ntl. de wurdfoarrie fan it Skiermuontseagersk yn ús ûndersyk bihelje en sje dêr op s. 72 fan syn wurdssamling fynt men it tiidwurd *paazje* yn 'e bitsjutting fan `poatsjebaeije'. Fannijs docht it bliken, dat in biskate taelfoarm him neffens it boekje ûntjown hat. Fansels wie ik doe binijd, oft de wjergera fan *peasje* (Halb.) ek yn it eartiids Fryske Grinslân biwarre bleaun is. En wer tsjinne it lok my, hwant K. ter Laan hat yn syn wurdboek itselde verbum foar dy kontreijen as *poazen* ⁵⁾ optekene. Dat wy dy foarm mei de Fryske lykslaen meije, stiet net yn 'e kiif. Ommers, Grinslânsk *oa* is út in lange *a* ûntstien, forlykje Grinsl. *poal*, Ned. *paal*, Frysk *peal*; Grinsl. *poar*, Ned. *paar*, Frysk *pear*; Grinsl. *Poaske*, Ned. *Pasen*, Frysk *Peaske*. Krekt-en-gelyk hawwe wy nou de trijekaert Grinsl. *poazen*, Skierm. *paazje*, Frysk *peasje* (Halb.).

1) Lêzer, wês sa goed en foroarje nû. 18 fan it stikje oer *smel* (jg. IX, s. 88) yn nû. 19!

2) W. Dykstra, Friesch Woordenboek I, 1900, s. 151.

3) J. Halbertsma, Lexicon Friscum, hs. A, s. 270.

4) D. Fokkema, 2500 Wezzen, 1958, s. 72.

5) K. ter Laan, Nieuw Groninger Woordenboek, 2de pr., 1952, s. 705.

It is nijsgjirrich om to sjen, hoe't de bitsjuttingen fan it Fryske en Grinslânske wurd foar it measte part meiinoar oerienkomme. Neffens Ter Laan kin *poazen* wêze:

- 1) mei lange trêdden gean, wâdzje: `*de joager poasde deur 't eerappellaand*', 'de wyldskut wâdde troch it ierappellân';
- 2) traepje: `*daig poazen*' = `*daeitraepje*'; `*wollen dekens wörren vrouger poasd*', forl. Frysk *jernpeazgje* (W. Dykstra, Fr. Wb. II, 27);
- 3) deltraepje, fêsttraepje: `*n nije deel poazen*' = 'in nije (liemen) telle deltraepje';
- 4) op-en-delje: `*de pols poast ien 'e kaarn*' = 'de pols giet op en del yn 'e tsjerne' ;
- 5) kwitse, kweazje: `*t woater poasde joe ien 'e schounen*'; forl. W. Dykstra II, 346: 'it wetter *peazget* my yn 'e skuon';
- 6) ophelle en deltriuwe: `*wasgoud wòrdt ien zaipwoater poasd*' = 'it waskguod wurdt yn sjipsop hieltyd wer ophelle en deltreun'.

Net allinne it Grinslânsk, mar ek it oanswettende Eastfrysk hat of hie it wurd hiem, lyk as men út Ten Doornkaat Koolman syn wurdboek fan dy tongslach ôfnimme kin. Fan it Eastfryske *pasen*¹⁾ `gean, rinne, trêdzje, wâdzje' bringt it oanhelle wurk de romte fan foarbylden by, forlykje:

- 1) `*hê pâsd aferal afer hen*' = 'hy wâddet oeral oer hinne';
- 2) `*he pâsd 't all' kört un klên*' = 'hy trapet it allegearre fyn (yn grús en grom)';
- 3) `*hê pâsd mit sîn lange stéfels dör de weg (de klei, de mudder, 't water)*' = 'hy skonket mei syn lange learzens oer de wei (peazget troch de klaei, de modder; wâddet troch it wetter)';
- 4) `*he hêd 't all ferpâsd un fertreden*' = 'hy hat it allegearre towâdde en totrape';
- 5) `*hê ter- of topâsd mi dat ganse bedde mit wurtels*' = 'hy towâddet my it hiele bêd mei woartels';
- 6) `*wat deist du dêr in de mudder herumpâsen?*' = 'hwat dochstou dêr yn 'e modder om to wâdzjen?'.

Stekke wy fan 'e Eastfryske fêstewâl nei Helgolân oer, dan wurde wy gewaer, dat dêrre *pōse*²⁾ `omrinne, baeije' foarkomt. Siebs, dy't in boek oer dy eilanner tael skreaun hat, biskikt ús dizze fynplakken: `*īp āb pōsθ*' = 'by ôfgeand tij op it strân omrinne'; `*dēr't wētθr pōsθ*' = 'troch it wetter baeije'.

Noch op in oar Frysk eilân libbet ús tiidwurd, hwant op Sylt kenne hja de foarmen *puasi*³⁾ `yn it wetter ombaeije' (im Wasser herumwaten) en *puase*⁴⁾ `troch wetter of wiet gêrs wâdzje' (durch Wasser oder feuchtes Gras waten). It lûd *uā* hat him yn 'e Sylter geaspraek foar dentalen ornaris út âldfrysk *â* ûntjown, likefolle hoe't de foarskiednis dêrfan wie, forl. *huas* `heas' (âfr. *hâs*); *buat* 'boat' (ags. *bât*); *kluar* `kleed' (âfr. *clâth*); *muar* `mear' (âfr. *mâr*); *tuān*

- 1) J. ten Doornkaat Koolman, Wb. der ostfriesischen Sprache II, 1882, s. 705.
- 2) Th. Siebs, Helgoland und seine Sprache, 2. Aufl., Cuxhaven 1909, s. 266.
- 3) B. P. Möller, Söl'ring Uurterbok, Hamburg 1916, s. 205.
- 4) N. Mungard, For Sölring Spraak en Wiis, Keitum 1909, s. 172.

`tean' (âfr. *tâne*)¹); -*luqs* 'leas' (âfr. *lâs*); *uqs* `eaze' (ân. *ausa*); *uqst* `easten' (âfr. *âst*)²).

Yn 'e Fryske (of alearen Fryske) kontreijen haw ik oars gjin bisibbe foarmen fine kind. Sjoch ik it hear ris oer, dan binne nei myn bitinken de farianten allegearre fuortkommen út âldfrysk *passia* `gean', dat oerlevere is yn in Westerlauwersk stik oer de swarte swingen. Under swarte swingen forstiet dy tekst skandlike deden, lyk as it brekken fan in sletten soen of swarde eden, it skeinen fan 'e wet út jildsucht en it forrie fan in striidmaet. Dy't soks bidriuwt, wurdt út 'e tsjerklike mienskip staet, allinne de paus of dy syn folmacht kin de skuldige absolúsje jaen. Salang as dat net bard is, mei de man net tichter by oare kristenminskten komme as op njoggen foet distânsje; as útbande kin er gjin oanspraek meitsje op de foardielen en gunsten, dy't de kristenen âl hawwe; hy mei fan gjinien ôfskie nimme en moat mei in stêf yn 'e hân omswalkje (*hy schil toiens syn stef passia deer hi oen der hand haet*, Fries. Rq. 423,5; *hi scel wit sine stef passia ther <hi> an der hand hat*, Unia, hs., s. 32)³).

Nou binne fierwei de measte wurden, dy't yn it Germaensk mei in *p* bigjinne, lienwurden út it Latyn of út 'e lettere Romaenske talen. Dat hâldt ek foar *passia*, in ôflieding fan âldfrysk *pas*, dat fan lat. *passus* `stap, trêd' komt. It âldfryske *passia* moat yn letter tiden rutsen wêze ta **pāsia*, dêr't de Skiermuontseagerske dialektform *paazje* noch o sa tichte by stiet. De *ā* gyng lyk as eltse lange *a*, fan hokfoar komôf dy wêze mocht, yn nwfrysk *ea* oer, hwertoch de foarm *peasje* by Halbertsma forklearre is. Om't de lange *a* him yn it Grinslânsk as *oa* fuortset, fine wy dêrre *poazen*, krektlyk as yn it Eastfryske *pāsen* (sprek út: *pōsen*) en yn it Helgolânske *pōse*. Dêrfoaroer is yn 'e Sylter tongslach *ā* ta *ua* wurden, hwat de foarmen *puasi*, *puase* opsmiet.

Njonken *peasje* (Halbertsma) biesteane yn it Nijwestfrysk ek de nammefoarmen *peazgje* en *peaskje*. It liket my ta, dat wy dy foar iterativen hâlde moatte, dy't mei de bikende efterheaksels *-g-* en *-k-* fan *peasje* ôflaet binne.

Ta bislút wol ik noch efkes de noardfryske foarm *pjaske* op 't aljemint bringe, dy't û.o. Moritz Nissen yn syn *Nordfriesisches Wörterbuch* (hs.), dl. I, s. 529 neamt. Neffens Nissen bitsjut dat tiidwurd `platschen, plantschen, plätschen', hy jowt it op foar de Karrharde en bringt as foarbyld by: '*De jongens pjaske ön 't wather*'⁴). Fierders is itselde wurd noch foar de Wiedingharde optekene yn P. Jensen syn wurdboek: *pjaske* `im Wasser platschen', *êmbâipjaske* `umherwaten im Wasser'⁵). De hear Århammar, dy't my it fynplak út Nissen biskikte, wol hawwe, dat noardfrysk *pjaske* foar 't neist fan it Deensk oernommen waerd, dêr't *pjaske* sawol yn 'e standerttael as yn 'e tongslaggen tige gongber is. It kin fansels sa wêze, mar dochs freegje ik by mysels, oft noardfrysk *pjaske* net op 'e selde streek stiet as westerlauwersk *peaskje* (sprek

1) E.W. Selmer, Sylter friesische Studien, Kristiania 1921, s. 106.

2) E.W. Selmer, o.w., s. 110.

3) Forl. foar âldfrysk *pas* en *passia* ek F. Buitenrust Hettema, Altfriesische Worterklärungen, PBB. 14 (1889), s. 153-155.

4) Foar de ynljochtings dêroer tankje ik tige Prof. Dr. H. Kuhn en syn meiwurker, de hear Århammar.

5) P. Jensen, Wörterbuch der nordfriesischen Sprache der Wiedingharde, Neumünster 1927, kol. 418.

út: *pjeskje!*). Hwant yn it proefskrift fan P. Jensen oer de lûdleare fan it Wiedingharder dialekt lêze wy: `[p̥i]` ist das palatalisierte *p*; es steht im Anlaut vor hellem Vokal (*a* oder *i*)¹⁾ en fierderop jitris: `afr. *p* wird in manchen Fällen (vor hellem, kurzem Vokal) palatalisiert > *pi* (meist Lehnwörter)'. Hy ljochtet dat ta mei dizze foarbylden, dy't ik foar it gemak fan 'e printer yn 'e staving fan Jensen syn wurdboek oerbring: *pjasse* `bügeln' (forl. nwfrysk *parsje*); *pjàr* `Birne' (nwfrysk *par*); *pjaält* `Fetzen' (forl. nwfrysk *palten*, pl. `lapen'); *pjaske* `im Wasser platschen'²⁾. Soene wy nou noardfrysk *pjaske* < **paske* < **paskia* net hâlde mei je njonken nwfrysk *pjeskje* < *peaskje* < **pāskje* < **paskia*? Dy fraech soe ik jerne oan 'e biwurkers fan it Noardfryske Wurdboek foarlizze wolle. Oft noardfrysk *pjaske* net as al in lienwurd út it Deensk is, dêr doar ik gjin útslútsel oer jaen, om't it sûnder folslein materiael heislike slim is om in goed oardiel oer in biskate lûdûntjowing yn Noardfryslân to hawwen. Dochs wol it net rjocht yn my del, dat wy hjir mei ûntliening to krijen hawwe soene. Ik tink foar 't neist, dat it lân efkes oars leit. Neffens my hingje nijdeensk *pjaske*³⁾ `yn it wetter plaskje, baeije', nijswedsk (dial.) *pjaska*⁴⁾ `stadich gean, stadich arbeidzje'; nijnoarsk (dial.) *pjaska*⁵⁾ `stadich gean', nijyslânsk *pjasa*⁵⁾ `stadich arbeidzje' en nijyslânsk *pjaskast*⁵⁾ `eat slepe, eat op reis met gâns lijen meitôgje', dêr't it komôf net fan bikend is⁶⁾, mei de niisbisprutsen Fryske foarmen gear. Forlykje foar de oergong *p*- > *pj*- yn it Skandinaefsk deselde ûntjowing yn ndeensk, nsweedsk *pjalt* `lape' = mnd., nwfrysk *palt*. Nijwestfrysk *peasje*, *peasgje*, *peaskje* (= *pjeskje*) en har sibben fine wy by de Noardséiggen lâns, fan Westerlauwersk Fryslân oant Sylt ta. Is it wierliken sa, dat dêr it noardfryske *pjaske* en de noardgermaenske wurdkloft fan *pjaska* ensfh. by hearre, dan soe it by einsluten fan in Latynske haednamme ôflate tiidwurd net allinne Frysk, mar ek Skandinaefsk wêze.

W. J. Buma.

.

- 1) P. Jensen, Die nordfriesische Sprache der Wiedingharde, Halle (Saale) 1925, s. 41.
- 2) P. Jensen, it lêstneamde wurk, s. 93.
- 3) L. Jacobsen, Nudansk ordbog II, København 1957, s. 683.
- 4) E. Hellquist, Svensk etymologisk ordbok II, Lund 1957, s. 765.
- 5) A. Jóhannesson, Isländisches etymologisches Wörterbuch, Bern 1956, s. 888.
- 6) A. Jóhannesson ornearret, dat it „möglicherweise" mei nhd. *Pfad* forbân hâldt (sj. noat 7).